

Mehnat migratsiyasi va uning oilaviy-sotsial oqibatlari**Turdialiyeva Dilnozaxon Azamatjon qizi**

Mirzo Ulug'bek nomidagi

O'zbekiston Milliy Universiteti,

Sotsiologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mehnat migratsiyasining ijtimoiy jihatlarini sotsiologik tahlil asosida ko'rib chiqilgan. Mavzuning dolzarbligi O'zbekiston aholisi, ayniqsa, yoshlar o'rtasida xorijda ishlash istagining ortib borayotgani va bu holat jamiyat hayotida turli o'zgarishlarga sabab bo'layotgani bilan izohlanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – mehnat migratsiyasining oilaviy munosabatlarga, madaniy identitetga, mahalliy ijtimoiy tuzilmalarga va iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini sotsiologik nuqtai nazardan ochib berishdan iborat. Ushbu maqolada taqqoslash, tahlil va kuzatuv metodlaridan foydalanilgan bo'lib, migratsiyaning salbiy va ijobiy oqibatlariga oid dalillar keltirilgan. Shuningdek, muallif mehnat migratsiyasi oqibatida yuzaga kelayotgan sotsial disfunktsiya, ya'ni oilaviy ajrimlar, bolalar tarbiyasidagi uzilishlar, mahalla faolligining pasayishi kabi holatlarga alohida e'tibor qaratgan. Tadqiqot natijalari jamiyatda migratsiya bilan bog'liq muammolarni chuqurroq tushunish va ularni hal etish yo'llarini ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: mehnat migratsiyasi, oila, sotsial oqibatlar, bolalar tarbiyasi, ajralish, sotsiologik tahlil, gender rollari, iqtisodiy omillar.

Kirish: So'nggi yillarda O'zbekistonda mehnat migratsiyasi keng miqyosda rivojlanib, jamiyatning deyarli barcha qatlamlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, iqtisodiy manfaatlardan tashqari, bu jarayon muqaddas deb bilinadigan oila, bolalar tarbiyasi,

jamiyatdagi munosabatlar va hattoki, ruhiy holatga ham chuqur ta'sir qilmoqda. Sotsiologik nuqtai nazardan, migratsiya – bu faqat mehnat yoki daromad masalasi emas, balki ijtimoiy strukturadagi o'zgarishlar, beqarorliklar, ongiy siljishlar demakdir. Shu sababli bu mavzuni chuqur tahlil qilish zarurati yuzaga keladi.

Asosiy qism: Mehnat migratsiyasining oilaviy barqarorlikka ta'siri Mehnat migratsiyasi ko'plab hollarda erkaklarning xorijda ishlash uchun uzoq muddatga ketishi shaklida kechadi. Bu esa ayolga ikki baravar mas'uliyat yuklaydi: uy ishlaridan tashqari moliyaviy muammolar, bolalar tarbiyasi- ham ota ham ona roli, qarindoshlik munosabatlarini boshqa bilish. Ayrim hollarda bunday holatlar oila mustahkamligining zaiflashuviga, ajrimlar sonining ortib borishiga olib keladi. Erkaklarning uzoq yillik xorijda ishlashi vaqtida ayollar mustaqil qaror qabul qilishga majbur bo'ladi, bu esa jamiyatdagi gender rollarida o'zgarishlarga olib keladi. Bolalar tarbiyasidagi muammolar Ota-onalardan biri, ayniqsa ota uzoq muddat davomida oiladan yiroqda bo'lsa, bu farzandning ruhiy va sotsial holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, migratsiyadagi oilalarda o'sayotgan bolalar ruhiy tushkunlikka, ijtimoiy beqarorlikka va tajovuzkorlikka moyilroq bo'ladi. Ular o'z tengdoshlaridan yakkalanib qolishlari, ijtimoiy moslashuvda qiynalishlari mumkin. Migratsiya jamiyatda ishchi kuchining nomutanosib taqsimlanishiga sabab bo'ladi. Mahalliy mehnat bozori sustlashadi, yoshlar orasida chet elga chiqishga bo'lgan intilish kuchayadi, bu esa vatanda qolgan fuqarolarning ijtimoiy motivatsiyasini pasaytiradi. Migratsiya orqali oila a'zolariga yuborilayotgan mablag' (remittances) iqtisodiy jihatdan foydali bo'lsa-da, ijtimoiy jihatdan “qaramlik madaniyati”ni shakllantiradi. Mehnat migratsiyasining madaniy identitetga ta'siri qanday? Avvalo, uning ta'siri juda muhim va keng qamrovli masala. Migrantlar o'z mamlakatidan boshqa joylarga, chet elga chiqishi va u yerda uzoq muddat yashashi natijasida, ular yangi madaniyatlar bilan tanishadilar. Ikki vaziyat ya'ni, yo o'z madaniyatini saqlashga, yoki yangi madaniyatga moslashishga harakat qiladilar. Bu jarayon turli jihatdan madaniy identitetning o'zgarishiga olib kelishi,

migrantlar orasida o'z milliy madaniyatiga nisbatan qarashlarini o'zgartirishiga yoki ikkilangan identitetni yuzaga keltirishi mumkin. Shunday qilib, mehnat migratsiyasi faqat iqtisodiy jihatdan emas, balki madaniy jihatdan ham kattaroq o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Mehnat migratsiyasining kuchayishi mahalliy aholi orasida ijtimoiy aloqalar va faollikni o'zgartirishi mumkin. Masalan, ko'plab odamlar o'z oilalarini tashlab, boshqa mamlakatlarga ishlashga ketgach, mahalliy jamiyatda yangi ijtimoiy guruhlar shakllanadi. Bu holat o'z navbatida mahalliy hamjihatlik va bir biriga bo'lgan ishonchni kamaytirishi mumkin. Agar, oilaning asosiy iqtisodiy ta'minotchisi chet elda bo'lsa, oilaning ichki sotsial tuzilmasi ham o'zgaradi. Yuqorida aytganimdek, gender rollar o'zgarishiga olib keladi. Ayollarning o'zi mustaqil qaror qabul qilishlariga, ma'lum bir qadamlarni o'zlari tashlashlariga sabab bo'ladi. Yana mahalliy hukumatlar ko'plab migrantlarning qaytib kelishi, ijtimoiy yordam va resurslarni taqsimlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Mahalliy ijtimoiy tuzilmani qo'llab-quvvatlash va yangi migratsion to'lqinlarga moslashish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mehnat migratsiyasining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri sotsiologik va iqtisodiy nazariyalar asosida chuqur ilmiy o'rganilgan bo'lib, uning ikki yo'nalishda — mikro (oilaviy) va makro (milliy) darajadagi ta'siri mavjud. Quyida ushbu masalaga ilmiy nuqtai nazardan asoslangan holda izoh berilgan: 1. Pul o'tkazmalari bo'yicha, mehnat migrantlari chet elda ishlab topgan mablag'larini o'z yurtlariga jo'natishadi. Bu pul o'tkazmalari oilalar uchun muhim iqtisodiy manba bo'lib, ularning turmush darajasini yaxshilaydi, iste'mol imkoniyatlarini oshiradi va mahalliy iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi. World Bank (2023) ma'lumotlariga ko'ra, pul o'tkazmalari rivojlanayotgan davlatlar yalpi ichki mahsulotining 3–10 foizini tashkil qilmoqda. Bu esa ularni iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiluvchi muhim omilga aylantiradi. 2. Ishchi kuchi migratsiyasi va mehnat bozori muvozanatiga ko'ra, chet elga ishlash uchun ketganlar mahalliy mehnat bozorida ishchi kuchining kamayishiga olib keladi. Bu ba'zi hollarda mehnat bozorida muvozanatning buzilishiga, lekin ayrim tarmoqlarda esa ish o'rinlarining bo'shashishiga va ish haqlarining

ortishiga olib kelishi mumkin. Todaro–Harris modeliga ko‘ra, migratsiya natijasida qishloq joylardan shaharlarga yoki xorijga ko‘chish iqtisodiy resurslarning qayta taqsimlanishiga va uzog‘i bilan ishlab chiqarish samaradorligining ortishiga olib keladi. 3. Qaytgan migrantlar va inson kapitalining ortishi. Chet elda ish faoliyatini yuritib, malaka va tajriba orttirgan migrantlar vatanga qaytgach, o‘z sohasida yangi texnologiyalar, ish yuritish madaniyati va bilimlarni olib kirishi mumkin. Bu esa mahalliy iqtisodiyotning yangilanishi va barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Inson kapitali nazariyasi (Becker, 1964)ga ko‘ra, bilim va malaka iqtisodiy o‘shishning asosiy omillaridan biridir. Migratsiya esa bu kapitalni global darajada oshirish vositasi sifatida ko‘riladi. 4. Barqaror emaslik xavfi: ichki iqtisodiyotga tayanmaslik. Migratsiyaga haddan tashqari tayanish mahalliy ishlab chiqarish va iqtisodiy tizimning zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Oilalarning katta qismi chetdan keladigan pulga tayansa, ichki ishlab chiqarishga bo‘lgan talab kamayadi, bu esa uzoq muddatli iqtisodiy zaiflikka sabab bo‘ladi. Dependency theory (qaramlik nazariyasi) tarafdorlari bu holatni rivojlanayotgan mamlakatlarning tashqi resurslarga ortiqcha bog‘lanishi deb baholashadi, bu esa ularni barqarorlikdan uzoqlashtiradi. 5. Ijtimoiy tafovutlar va iqtisodiy tengsizlik. Migratsiya orqali moliyaviy ahvoli yaxshilangan oilalar bilan qolganlar o‘rtasida moliyaviy tafovut kuchayadi. Bu esa jamiyatda iqtisodiy tengsizlikni kuchaytirib, ijtimoiy norozilik manbai bo‘lishi mumkin. Sotsiologik tahlil: Bourdieuning ijtimoiy kapital konsepsiyasiga ko‘ra, iqtisodiy resurslar ijtimoiy mavqe va imkoniyatlarda farq yaratadi, bu esa jamiyatda qatlamlashuv va ijtimoiy disfunktsiyani yuzaga keltiradi.

Xulosa: Mehnat migratsiyasi – bu zamonaviy jamiyatda muqarrar jarayon, biroq uning ijobiy iqtisodiy oqibatlari bilan birga, ijtimoiy salbiy ta’sirlarini ham inkor etib bo‘lmaydi. Ayniqsa, oilaviy rishtalarning bo‘shashi, bolalar tarbiyasidagi muammolar, jamiyatdagi ruhiy tushkunlik, ijtimoiy beqarorlik migratsiyaning bevosita oqibatlaridandir. Davlat darajasida muhojirlar oilalari bilan ishlash, sotsiologik monitoring yuritish, farzandlar tarbiyasiga psixologik yordam ko‘rsatish, va eng asosiysi, ichki mehnat

bozorini kuchaytirish orqali bu muammolarni yumshatish mumkin. Mehnat migratsiyasi qisqa muddatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi omil sifatida ijobiy rol o'ynasa-da, uzoq muddatda bu holat barqaror ichki iqtisodiy siyosat bilan muvofiqlashtirilmasa, iqtisodiy qaramlik, ijtimoiy tengsizlik va mahalliy iqtisodiyotda sustlik kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, mehnat migratsiyasini iqtisodiy strategiya sifatida emas, balki rivojlanishga yordamchi vosita sifatida ko'rish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev A. "O'zbekiston mehnat migratsiyasi holati va muammolari", Sotsiologiya va jamiyat, 2021.
2. Karimova Z. "Oila va migratsiya: ijtimoiy tahlil", Ilmiy izlanishlar, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hisobotlari, 2022.
4. International Organization for Migration (IOM) – Migration Trends in Central Asia, 2021.
5. Bekmurodov M. "Ijtimoiy ong va o'zgarishlar: migratsiya kontekstida", Ijtimoiy fanlar axborotnomasi, 2023.
6. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. University of Chicago Press.
7. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: Richardson, J. (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Greenwood.
8. Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. American Economic Review, 60(1), 126–142.
9. International Organization for Migration (IOM). (2022). World Migration Report 2022. Geneva: IOM Publishing.

10. The World Bank. (2023). Migration and Remittances Data.
<https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues>
11. Castles, S., & Miller, M. J. (2009). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World (4th ed.). Palgrave Macmillan.
12. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466.
13. Faist, T. (2000). The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces. Oxford University Press.
14. Portes, A. (1997). Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. *International Migration Review*, 31(4), 799–825.
15. De Haas, H. (2010). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264.